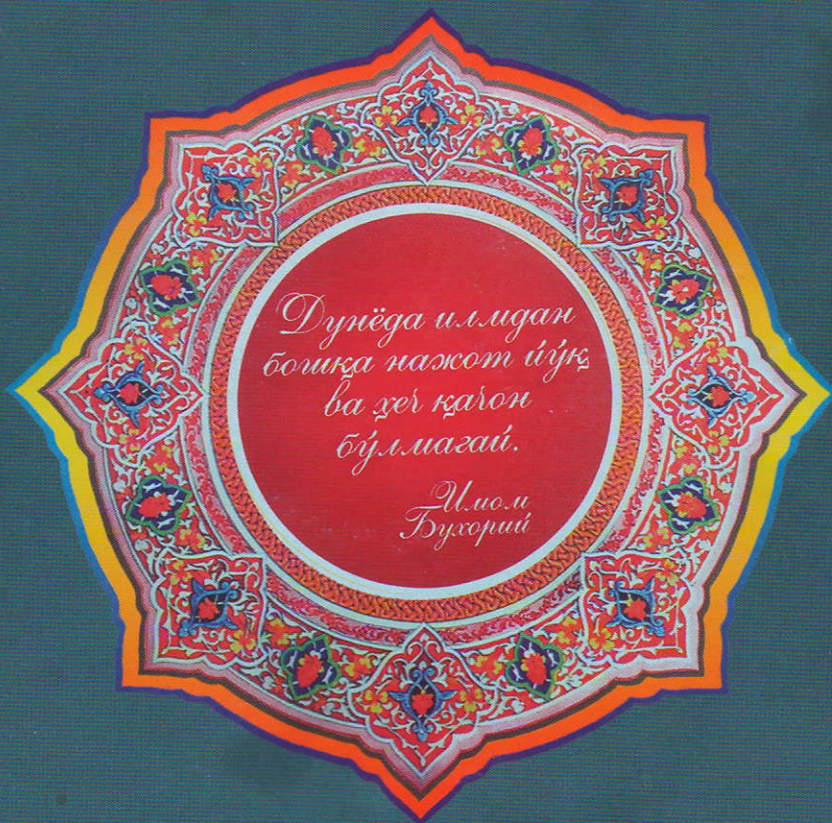

ИМОМ БУХОРИЙ САБОҚЛАРИ

маънавий-маърифий, илмий-адабий журнал

Ушбу сонга:

Шовосил ЗИЁДОВ, Бахтиёр ТУРАЕВ. Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот марказининг истиқболли вазифалари	2
АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИ	
Ҳасан РАСУЛОВ. Имом Бухорийнинг Пойкандлик устози	5
Барот АМОНОВ. Имом Бухорийнинг шоҳ асари – “Ал-жомийъ ас-саҳиҳ”га ёзилган шарҳлар	7
Нодир КАРИМОВ. Ҳақим Термизий илмий меросининг хорихда ўрганилиши	9
ИСЛОМ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН	
Иброҳим УСМОНОВ. Қуръондаги масаллар (давоми)	12
Баҳодир ҲУСАНОВ. Исломи дини қадриятларида этика ва эстетика масалалари	14
Дурдона РАСУЛОВА. XVII-XX аср бошларида Францияда ислом динига оид тадқиқотлар ва диний илмлар ривож	16
ВАТАНИМИЗ ТАРИХИ	
Нигора ЮСУПОВА. Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудига жаҳон динларининг кириб келиши	19
Норхўжа ЧОРИЕВ. Азизиддин Насафий – шарқ уйғониш даврининг буюк мутафаккири	21
Дилноза ДУТУРАЕВА. Денгиз савдо йўлларида дипломатия: салжуқийлар ва Хитой	24
Азамат КУРАХМЕДОВ. XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошларида Самарқанд мадрасаларида таълим-тарбия тизими	27
Аъзам БОЛТАЕВ. Бухоро ўлкашунослик музейининг ташкил топиш тарихидан	29
Мурод ЗИКРУЛЛАЕВ. “Уламо” жамияти ва 1917 йил Тошкентдаги октябрь тўнтарыши	31
С. АБДИВОҲИДОВ. Жадидларнинг ижтимоий – сиёсий ва ғоявий қарашларининг мазмун-моҳияти	33
Фаррух АБДУСАМАДОВ. Совет ҳокимиятининг хусусий мулкни чеклаш сиёсати ва унинг ижтимоий-иқтисодий оқибатлари	35
БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИ	
Диловар НЕГМАТОВА. Миллий ва умуминсоний ғоялар – баркамол авлод тарбиясининг муҳим воситаси сифатида	37
Мўмина РАҲИМОВА. Абдурауф Фитрат ахлоқий тарбия тўғрисидаги қарашлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари	39
ИЖТимоий институт	
Насриддин НАЗАРОВ. Ҳаракатлар стратегияси тизимида қадриятларнинг тарбиявий моҳияти	41
Шухрат ОТАҚУЛОВ. Ижтимоий адолат тамойили – демократик тартибнинг муҳим талаби	43
Нуриддин ҚОЛҚАНОВ. Шарқ мутафаккирларининг сиёсий етакчи маънавияти ва имижига оид қарашлари	45
Янгибой ТУРДИМУРАТОВ. Этнологияда ҳужалик-маданий типларни ўрганишнинг долзарб масалалари	48
Акрамжон ҒУЛОМОВ, Илҳом ЭРКИНОВ. Экологик масъулият-экологик маданиятни шакллантирувчи омил сифатида	51
Мавжуда ТИЛАКОВА. Ўқувчилар шахсининг интеллектуал ва ижодий креатив потенциални ривожлантириш зарурати	53
Иноятхон АРЗИМАТОВА, И. ЭРКИНОВ. Шахс маънавиятини юксалтиришда миллий қадриятларнинг ўрни	55
Ҳусан ДЖУРАКУЛОВ. “Табиат-жамият-инсон” муносабатларини уйғунлаштиришда маънавий қадриятларнинг ўрни	57
Rustam AMONOV. Jamiyatning iqtisodiy sohasidagi tavakkalchilik masalalari	59
Дилшод ҲАЙДАРОВ. Мустиқиллик йилларида Ўзбекистон шаҳарлари иқтисодиётининг ривожланиш тенденциялари	60
МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ	
Шаҳзод ИСЛАМОВ. “ИШИД” террорчи ташкилоти тарғиботида болалар мавзусининг ёритилиши	64
Otabek G'AYBULLAYEV, Jamshid ORIPOV. Yoshlarni axborot xurujlari va ma'naviy tahdidlardan himoyalashning mafkuraviy jihatlari	66
Абдумутал ҚАМБАРОВ, Мавлуда НАЖМЕТДИНОВА. Ёшлар тарбиясида ахборот хавфсизлиги масалалари	68
Муҳиддин ТУРСУНМУРАТОВ. Ғоявий манипуляция орқали ёшлар онгига таъсир ўтказиш	69
ФАЛСАФИЙ МУШОҲАДАЛАР	
Г. МАҲМУДОВА. Зардушт тафаккури ва гаталар фалсафаси	73
Феруза БОЗАРОВА. Араб-мусулмон олимлари ижодий меросининг Иммануил Кант қарашларига таъсири	75
Д. РАШИДОВА. Ижтимоий-фалсафий мерос ва ворисийлик	77
Илҳомиддин РУСТАМОВ. Марказий Осиёда янги Афлотунча фалсафа тараққиёти: Ибн Сино фалсафаси	80
Д. ҚОДИРОВА. Ижод жараёнининг эстетик ўзига хосликлари	81
Парда НОРБЎТАЕВ. Қашқадарё воҳаси бахшилари дostonларида акс этган деҳқончилик билан боғлиқ удумларнинг этнографик хусусияти	84
Хонзода ТОЖИБОЕВА. Абу Наср Форобий таълимотида инсон жамоаси ва маънавий камолоти масалалари	86
Ҳусен ТЎХТАЕВ. Ўзбекистон қишлоқлари ҳақида янги фалсафий дунёқарашни шакллантириш масалалари	89
Бобур ҚҮЙЛИЕВ. Ориентализмнинг мафкуравий ва парадигмал хусусиятлари	91
Сурайё РАҲМАТИЛЛАЕВА. Синергетик тафаккур моҳияти	94
ИМОМ БУХОРИЙ РИВОЯТ ҚИЛГАН ҲАДИСЛАР	
Йўлдошхон ИСАЕВ. Кимки қариндошлари билан алоқани боғласа, Аллоҳ таоло ҳам у билан алоқани боғлайди	96
ЯНГИ НАШРЛАР	
Назар ҲАКИМОВ. Синергетика моҳияти ва амалиётда намоён бўлишининг фалсафий талқини	97
Саидмухтор ОҚИЛОВ. УЛУҒ АЛЛОМА ИЛМИЙ МЕРОСИГА МУНОСИБ ЭЪТИБОР. (Абул Муин Насафий “Табсират ал-адилла” асарининг ўзбек тилидаги таржима нашри ҳақида)	98

корлик,
н ғоялар ва
ияларни
қувватлаш
йили

АССИС:
ий халқаро маркази

муҳаррир:
ил ЗИЁДОВ

ир ўринбосарлари:
УҲАММАДИЕВ,
ЖАББОРОВ

ий котиб:
лло УМАРОВ

саҳҳих:
ДЖУРАЕВ

овчи дизайнер:
қбол ШУКУРОВ

стон Республикаси
амаси ҳузуридаги
ия Комиссиясининг
аллар рўйхатиға
тилган.

Республикаси
амаси ҳузуридаги
йича Қўмитанинг
ноябрь, № 7346
ти билан нашр
анди.

тушунтиради, ўргатади. Айниқса, ҳозирги пайтда ёшларга "хузур-ҳаловат ва лаззат манбаи" сифатида тақдим этилаётган ғайриахлоқий ва ғайриэстетик таҳдидларга нисбатан жамоатчиликнинг онгли муносабатини шакллантириш ҳамда "оммавий маданият"ни ёшлар фаҳми, фаросати ва дидини пасайтиришга уринишлари ва салбий оқибатларини тушунтириб берадиган илмий-назарий асосни – Этика, Эстетика фанларининг тадқиқот доираси ва таълимий асосларидан топиш мумкин.

Бугунги кунда мамлакатимиз ёшларининг ахлоқий ва эстетик дунёқарашини бойитиш, жамиятни ахлоқий-

ҲОИДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Куръони карим.
2. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тафсири Хилол. Ж.2. – Т.: Шарқ, 2008.

лаштириш ва гўзаллаштириш, таълим ва тарбия узвийлигини таъминлашга қаратилган қатор вазифалар мавжуд. Бу вазифаларни амалга оширишда Этика ва Эстетика фанларига ҳам масъулият юкланади. Бу эса Этика ва Эстетика фанларининг ижтимоий заруриятига нисбатан беписандлик билан қараш ва бу борадаги иддаоларга чек қўйилиши лозим. Зеро, ахлоқ илми – Этика ва нафосат илми – Эстетика ҳеч қачон аҳамиятини йўқотмайдиган, замон учун зарур бўлган фан: у ҳозир ва келажакда ҳам инсонни тараққий этишига хизмат қиладиган фан соҳаси бўлиб қолади.

3. Саҳиҳи Бухорий. Ал-жомий ас-саҳиҳ (Ишонарли тўплам) II. – Т.: ЎзМЭ Давлат илмий нашриёти, 2008.
4. Абдулла Шер. Эстетика. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
5. Кривцун О.А. Эстетика. – М.: Гардарики, 2013.

XVII-XX АСР БОШЛАРИДА ФРАНЦИЯДА ИСЛОМ ДИНИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАР ВА ДИНИЙ ИЛМЛАР РИВОЖИ

Мазкур мақолада Францияда ислом динининг тарқалиши, мусулмон маданиятининг Фарб тамаддуни ривожига дағи ўрни ҳамда XVII-XX аср бошларида исломшуносликка доир олиб борилган французабон тадқиқотлар кенг ёритилиб, шарқшунослик тизимида исломшунослик йўналишининг ривожига таҳлил қилинади.

Таянч сўзлар: ориентализм, ислом, исломшунослик, шарқшунослик мактаблари, тарихшунослик.

The article illustrates the spread of Islam in France, the role of Islamic culture in the development of Western civilization, French researches on Islamic-studies from XVII to XX centuries, as well as the improvement of Islamic-studies in the context Oriental Studies.

В данной статье говорится о распространении ислама во Франции, о месте мусульманской культуры в развитии цивилизации Запада, освещаются франкоязычные исследования XVII-XX вв. в сфере исламоведения. Проводится анализ становления и развития исламоведения в системе востоковедения.

Ислом дини ва унинг инсоният тарихий тараққиётида дағи ўрни масаласи барча даврларда ҳам қизиқарли тадқиқотлар олиб борилишига сабаб бўлган. "Ислом диний таълимот бўлгани билан бир қаторда ижтимоий тараққиёт жараёнига охири минг йилдан зиёдроқ вақт ичида таъсирчан, қимматбаҳо маънавий озуқа бериб келаётган тарихий омил ҳамдир. Демак, исломни фақат диний таълимот сифатида эмас, жаҳон маданияти тараққиётининг маънавий омилларидан бири сифатида қарамоғимиз ҳам лозим" [6: 3]. Агар тарихга назар ташласак, ислом динининг моҳиятини англаш, талқин қилиш ва унга ёндашувлар турли даврларда турлича бўлган.

Европаликларнинг Шарқ дунёсини ўрганишга бўлган катта қизиқиши "Шарқшунослик" фани доирасида "исломшунослик" йўналишининг шаклланишига олиб келди. Хусусан, Францияда шарқшуносликнинг ривожига ва бу соҳаларда қўлга киритилган ютуқлар асосан "исломшунослик", "қиёсий тилшунослик" каби фанларнинг ривожига билан белгиланади. Исломшунослик – бу диншуносликнинг ислом тарихи, манбалари ва маросимларини ўрганувчи, тадқиқ қилувчи соҳаси. Ислом тарихи манбалари, ақидалари, маросимлари, Куръони карим, Муҳаммад (с.а.в.) ҳаётлари ва фаолиятлари, ҳадисларни ўрганиш, тадқиқ қилиш исломшунослик фанининг асосий вазифаси ҳисобланади [9: 119].

Ҳозирги кунда жаҳонда қарийб 1,2 млрд. киши ислом динига эътиқод қилади. Мусулмонларнинг 2/3 қисмидан кўпроги Осиёда яшайди ва бу қитъа аҳолисининг 20% ортиқроғини ташкил этади. Дунёда мусулмон жамоалари мавжуд бўлган 120 дан ортиқ мамлакатдан 35 тасида мусулмонлар аҳолининг кўпчилигини ташкил этади [9: 113]. Францияда истикомат қиладиган мусулмонларнинг сони эса 5 млн.дан ортиқдир. Мана шундай йирик кўрсаткичларга эга бўлган ислом дини ва унинг манбаларига бағишланган тадқиқотларнинг сони даврлар оша ортиб бориши ҳам табиий ҳолдир.

Тарихдан маълумки, VIII аср бошларида Шарқ мамлакатлари билан бир қаторда Европада ҳам ислом дини кириб борди. Европа давлатларига исломнинг кириб боришида Пиреней ярим ороли дарвоза вазифасини ўтаган. Айниқса, Андалусия давлати тарафидан қилинган кўплаб ҳужумлар VIII асрнинг биринчи ярмидаёқ ҳозирги Испания, Португалия, Италиянинг баъзи ороллари ва Франциянинг чорак қисмини ислом билан таништиришга муваффақ этди. Бу ўлкада шакланган мусулмон маданияти бошқа кўринишда асрлар оша бутун Европа мамлакатлари, жумладан, Франция, Португалия, Германия, Италия, Австрия маданияти ва турмуш тарзига сингиб, таъсир кўрсатиб борди. Ислом динининг нисбатан қисқа фурсатларда катта ҳудудларга шиддат билан ёйилиши, мусулмон маданияти ва санъатининг жаҳон цивилизацияси ривожига қўшган ҳиссаси мавзулари европалик, жумладан, франциялик шарқшунослар эътиборини бошдан оқ жалб этиб келган.

Европада уйғониш даври бошланишига ҳам мусулмон маданиятининг салмоқли таъсири бор. Европа халқлари айнан Испанияда мусулмонлар томонидан ёзилган ва юнон тилидан араб тилига ва араб тилидан бошқа Европа тилларига таржима қилинган асарлар билан танишгандан сўнггина, илм-фан, маданий ҳаёт кабиларга қизиқиш ошиб борган.

Ислом тарихи ва Куръонни ўрганиш Европада IX асрдан бошланган. Америка, Европа ва Россия исломшунослиги ва Куръоншунослигида олиб борилган тадқиқотлар кўплиги, маълумотларга бойлиги қарамай, уларда чекланганлик, бирёқламалик бор эди [9: 123].

Шарқнинг яшиндек чақнаб ривожланиши албатта Европанинг хавотирини оширар эди. Ислом динига қарши тўғридан-тўғри кураша олмай, мусулмон маданиятини буколмаган Европа энди бошқача йўл тутиб, исломни ўз-ўзидан келиб чиққан ҳолда камситиш, обрўсизлантириш йўлини кидира бошлади. Европадан, яъни христиан оламидан

Дурдона РАСУЛОВА
СамДУ мустақил изланувчиси

сиқиб чиқариш ва ўрни келганда христианлик таълимоти тарғиботида ундан фойдаланиш каби мақсадлар исломни ва унинг муқаддас манбалари – Қуръони карим ва ҳадиси шарифни ўрганиш эҳтиёжини келтириб чиқарди. Вақт ўтиши билан ислом уламолари, яъни муфассирлар томонидан Қуръони карим бир неча асрлар давомида тафсир ва шарҳ қилиниб, Ғарбда ҳам секин-аста Қуръон маънолари таржимаси пайдо бўла борди. Бундай эҳтиёжларнинг ортиб бориши эса ислом динига оид йирик тадқиқотларнинг олиб борилишига сабаб бўлди.

Дастлабки шундай тадқиқот 1140 йиллар арафасида Клюни (Франция) монастирининг бош руҳонийси Пётр Достопочтенный (1122-1156) кўрсатмасига асосан амалга оширилди. Шунда Қуръон биринчи мартаба умумевропа тилларининг онаси бўлган латин тилига таржима қилинди. Шунингдек, қатор ҳадислар, пайғамбарлар ҳақидаги ривоятлар ва ислом динининг бошқа муқаддас манбалари ҳам таржима қилиниб, бу ишларнинг барчаси иккинчи солиб юришига тайёргарлик учун олиб борилди.

Бу таржималар ислом дини ақидаларига қарши раддияларга асос сифатида хизмат қилди. Клюни монастири Қуръоннинг биринчи таржимаси амалга оширилган жойга айланиши тасодиф эмас албатта, бу христианликнинг ислом динига қарши турадиган мафкуравий (баъзида ҳарбий ҳам) маркази эди. Кейинчалик ушбу монастир христиан Европасини мусулмон оламига қарши бирлаштиришда сезиларли роль ўйнади [1: 201-216].

Францияда ислом динига оид фундаментал тадқиқотлар Қуръонни ўрганиш ва унинг таржимаси билан шуғулланиш йўналишида олиб борилди. Бунда етук таржимонлар, шарқшунослар ва олимлар асосий ўрин эгаллаб, уларнинг яратган таржималари асосида Қуръони карим бошқа Европа тилларига ҳам таржима қилинди.

Қуръони карим маъноларини латин ва француз тилларига таржима қилган Роберт де Кеттон (Robert de Ketton, айрим манбаларда Robertus Retenensis), Андре Дю Рие (André Du Ryer, 1580-1660), Луи Марраччи (Louis Marracci, 1612-1700), Клод-Этьенн Савари (Claude-Étienne Savary, 1750-1788), Альбёр Казимирский де Биберштейн (Albert Kazimirski de Biberstein, 1808-1887) каби таржимонларнинг олиб борган таржима ишлари ўз даври учун йирик илмий тадқиқот ҳисобланган. Француз шарқшунослари ва тилшунослари томонидан қилинган Қуръон маънолари таржималари, таржима муаллифларининг танлаган услублари, қилинган таржималар орасидаги фарқлар ҳамда уларга бошқа олимлар томонидан билдирилган фикрлар исломшунослиқда алоҳида ўрин тутди.

Французларнинг ислом дини ва ислом маданиятини ўрганишга бўлган улкан қизиқишлари кейинчалик европаликларни тасаввуф билан ҳам тўқнаштирди. Баъзида уларнинг тасаввуф тариқатларидаги феномен ҳодисалардан ажабланиш ва таъсирга берилиш ҳолатлари ҳам кузатилган.

XIX асрнинг бошларида французларнинг Алжирга экспансияси бошланиши таъсирида исломни янада чуқурроқ тушунишга эҳтиёж ошиб борди. Алжирда француз, шу билан бирга Европанинг бошқа шарқшунослари суфизм каби феномен билан тўқнаш келдилар. Алжир ҳудудларининг кўплаб тасаввуф тариқатлари таъсири остида бўлинганлиги ва улар томонидан мустамлакачиларга қаршилик кўрсатиш ҳаракатлари фаол тарзда ташкил этилиши француз ҳукумати хайратда қолдирди. Шу пайтдан бошлаб тасаввуф ва француз исломшунослиги академик ва амалий кўринишдаги икки оқимга бўлинди. Биринчи оқим – классик тасаввуф мероси ва умуман ислом адабий ёдгорликларини тушуниш ва таржима қилиш, иккинчи оқим – хизмат вазифаси (ҳарбийлар, давлат арбоблари, саёҳатчилар) юзасидан

ислом динига оид саволлар билан шуғулланадиган барча кўринишдаги дилетантларни қамраб оларди. Бундай амалий исломшунослик ислом динини социологик ўрганишга асос солди [10: 173]. Кейинчалик ушбу аъёна Марказий Осиё исломшунослигида ҳам қўлланилди.

XIX асрнинг сўнги ўн йиллигида ҳам француз исломшунослигининг диққат марказида тасаввуф масалалари турар эди. Ушбу даврда инглиз шарқшуносларининг “тасаввуф – бу ҳиндуизм ва буддизмнинг ислом негизидagi доктринаси” деган концепция ҳукмрон эди. “Ҳинд таълимоти”га нисбатан биринчи бўлиб француз тадқиқотчиси Ж. Гарсен де Тасси қарши чиқиб, сўфийлик таълимотини ҳинд пантеизмидан ажратиш зарурлигини талаб қилди. 1880-1890 йилларда сўфийлик феномени мустамлака бошқарувида кўрсатилган таъсири тўғрисида француз олими ва сиёсатчиларининг диққат-эътиборини жалб этди. 1897 йилда Алжир генерал-губернатори Ж. Камбоннинг кўрсатмасига биноан О. Дефон ва К. Копполанининг “Les confréries religieuses musulmanes” – “Мусулмон диний тариқатлари” номи фундаментал асари нашр қилинди [2]. Ушбу китобда ислом динининг умумий тарихи, сўфийлик таълимотининг назарияси ва амалиёти, энг асосийси мустамлака ҳукумати учун сўфийлик тариқатларининг қаршилик кўрсатиш ҳаракатларини ҳарбий йўл билан бартараф этиш тўғрисидаги тавсиялар ҳам бор эди. Китоб Англия ва Россияда ҳам жуда катта эътибор билан қабул қилинди, чунки Буюк Британия – Ҳиндистонда, Россия – Ўрта Осиёда шу каби муаммоларга дуч келмоқда эди.

Бу соҳадаги илмий тадқиқотлар ислом динини маданий аспектлар доирасида ўрганилишига олиб келиб, ўз навбатида европаликларнинг ислом маданиятига кенгроқ кириб боришига шароит яратди. Натижада, Марказий Осиёдаги ислом феномени ҳам французлар эътиборидан четда қолмади.

Вақт ўтгани сайин Францияда ислом дини ва унинг манбаларини ўрганиш учун малакали мутахассислар етишмаслиги аниқланди. Шунда махсус Шарқ тиллари ўқитиладиган илмий мактаблар ташкил этилиб, унда етук малакали мутахассислар тайёрлана бошланди. Бундай илмий мактабларнинг бошқа турлари ҳам ташкил этилиб, уларда энди Шарқ тиллари билан бир қаторда диний билимлар ҳам берилиб борилди.

Францияда диний илмларни эгаллаш ва малакали тадқиқотчиларни тайёрлаш мақсадида ўша даврда қатор ишлар амалга оширилди. 1879 йилда “Коллеж де Франс” – “Collège de France” номи таълим муассасасида динлар тарихи кафедраси очилди, 1880 йилда “Динлар тарихи” журналига асос солинди, 1885 йилда Парижда “Гиме” – “Guimet” музейи очилди, 1886 йилда “Илмий-амалий тадқиқотлар олий мактаби” – “École pratique des Hautes Etudes (EPHE)” да 5-секция, яъни диний фанлар бўлими ташкил этилди [3: 5-25].

Илмий-амалий тадқиқотлар олий мактаби – университет типидagi ушбу ташкилот Парижда жойлашган бўлса-да, ҳеч қайси университет билан боғлиқ эмас эди. Унинг фаолият тури ўзига хос бўлиб, 1868 йилда Виктор Дюръи (Victor Duruy) томонидан асос солинган [5: 188]. Ташкилот тўғридан-тўғри Таълим вазирлигига бўйсуниб, унинг асосий вазифаси талабаларни махсус илмий тадқиқотларга тайёрлашдан иборат эди. Мактабда 6 та секция мавжуд эди. Улардан учтаси аниқ фанлар билан шуғулланса, тўртинчиси – тарихий ва филологик фанларга, бешинчиси – теологик фанларга, олтинчиси – иқтисодий ва ижтимоий фанларга бағишланган.

Сўнги учта секцияда шарқшунослик фанлари асосий ўринни эгаллаган. Бу учта секцияда ўқитиладиган фанлар методик ўқитиш объекти ҳисобланиб, ҳафтада бир марта одатда семинар тарзида ўтказилган. Талабалар уч йиллик таълимдан сўнг диссертация тайёрлаб, дипломли мутахассисга айланган. Мактабга қабул қилиш учун ҳеч қайси талабадан унвон

талаб қилинмаган. Диний йўналиш учун талабалар жуда эҳтиёткорлик билан танлаб олиниб, уларда изланишларга нисбатан доимий ҳавас лаёқати сезилиб туриши шарт эди. Маърузаларга қатнашиш илмий қизиқиш орқали амалга оширилиб, ўқитувчи талабанинг эҳтиёжи ва изланишини олдиндан кўра билиши ҳамда тўғри йўналтира олиши шарт эди.

Мазкур илмий мактабда асосан амалий соҳадаги билимларга катта эътибор қаратилган, яъни "Оломон елиб-югуриб юрган пайтда ўриндикда ўтириб эмас, балки ёпиқ бўлган лабораторияларда, китоблар ва қўлёзмалар ичида изланишни ўргатадиган асарлар орасидагина профессор улғаяди, шаклланади" [8: 21] деган ибора мавжуд эди. Қисқача айтганда, Илмий-амалий тадқиқотлар олий мактаби учун тингловчилар эмас, амалиётчилар керак эди. 5-секцияда 2 та семит (араб) халқлари динлари кафедраси мавжуд бўлиб, диншунослик соҳасида олимлар, тадқиқотчилар тайёрлашда ниҳоятда катта ўрин эгаллаган.

Моҳиятан, Францияда диншунослик муаммолари XVIII асрдан юзага кела бошлаган. Бундай муаммолар пайдо бўлишига сабаб нисбатан янги йўналиш бўлган диншуносликнинг ривожланган филология, мифология соҳаларидаги диний муаммоларга жавоб бериши ёки диний муаммоларни ҳал этишда ушбу соҳалардан фойдаланиш ҳақидаги гипотезалар бўлган яъни диншунос ҳақиқий филолог, файласуф, тарихчи, археолог бўлиши керакми?, бу соҳа вакиллари ушбу фанлардан сабоқ олиши керакми? – деган саволларга жавоб топиш зарур эди.

Шу каби саволлар диншунослик фанининг бошқа соҳалар билан муносабатини аниқлашга замин яратган. Ушбу муаммоларни бартараф этишда эса француз олимлари ўзаро келишиб ЕРНЕ – илмий жамиятини тузишга қарор қилганлар. Шарқ маданияти ривожига "Байт-ул-ҳикма"нинг ўрни нечоғлик беқиёс бўлса, француз диншунослиги ўзига хос чўққига етишида ЕРНЕНинг вужудга келиши сабабчи бўлган десак муболага бўлмайди. ЕРНЕ ўқувчи ёки талаба эмас, олим етиштириб чиқаришни ўз олдига мақсад қилган муассасадир. Энг қизиғи шундаки у ердаги талаба учун назарий билим эмас, кўпроқ амалий билим керак эди, яъни ЕРНЕ талабаси ўриндикда ўтириб эмас, балки лаборатория, кутубхона ва турли коллекциялардан китоблар ҳамда қўлёзмаларни қидириб топиши, изланиб тадқиқотлар олиб бориши керак эди. Мактабга қабул қилишда эса гувоҳнома, унвон талаб этилмас ва миллати инobatта олинмас эди.

Француз олимларининг диншунослик фанига қўшган ҳиссаси беқиёс бўлиб, уларни илмий асосда ўрганиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Шу боис, диншунослик фани тараққиётида Фарб, хусусан Франция ўзига хос йўлни босиб ўтган ва француз олимларининг бу соҳадаги фаолиятлари, ёндошувлари ва услубларини чуқур тадқиқ этиш лозим. Дин ва дин тарихини ўрганишда системали услубларга таяниш, яъни анализ, синтез, абстраккли моделлаш, тарихшунослик, типологик, феноменологик ва герменевтик услублар алоҳида ўрин эгаллайди.

Шарқ тиллари ва цивилизациялари миллий институти – l'Institut national des langues et civilisations orientales – INALCO.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Adam A. Les études arabes et islamiques à la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence //Revue de l'Institut de Sociologie. Vol.40. 1967.
2. Depout O., Coppolani X. Les confréries religieuses musulmanes. Publié sous patronage de M. Jules Cambon, gouverneur générale de l'Algérie. Alger. 1897.
3. Despland M. Les sciences religieuses en France : des sciences que l'on pratique mais que l'on n'enseigne pas // Archives de Sciences sociales des Religions, 2001, 116 (octobre-décembre) 5-25. <http://assr.revues.org>
4. https://fr.wikipedia.org/wiki/Institut_national_des_langues_et_civilisations_orientales

Францияда илк шарқшунослик илмий маркази сифатида пайдо бўлиб, бугунги кунгача турлича ном билан аталиб келинган. Ҳам таълим, ҳам илмий тадқиқотлар маркази сифатида фаолият кўрсатган ушбу таълим даргоҳи турлича номланиб келинган.

- 1669: Ёш тилшунослар мактаби – École des jeunes de langues

- 1795: Шарқ тиллари махсус мактаби – École spéciale des Langues orientales

- 1914: Жонли Шарқ тиллари миллий мактаби – «L'École des langues orientales vivantes» (LELOV)

- Шарқ тиллари ва цивилизациялари миллий институти - l'Institut national des langues et civilisations orientales – (INALCO) [4].

Ўша пайтда Шарқни ўрганиш турли моддий ва маънавий ёдгорликларни излаб топиш, ўрганиш ва таржима қилиш каби жараёнлар асосида ташкил этилган. Франция қироли Людовик XIV (1638-1715) ва давлат маслаҳатчиси Жан Батист Кольбернинг ташаббуси билан 1669 йилда Шарқий мамлакатларни ўрганиш учун мутахассислар тайёрлайдиган Ёш тилшунослар мактабига асос солинади. Буюк француз инқилоби даврида француз шарқшунослигида айрим ўзгаришлар кузатилиб, ушбу мактаб эндиликда Шарқ тиллари махсус мактаби деб номланди.

Жонли шарқ тиллари махсус мактаби эса уч йиллик амалий ўқув машғулоти ўтказиладиган, таржимонлар тайёрлайдиган ўқув муассасаси бўлиб, Парижда Конвент қарорига кўра 1795 йилда ташкил топди [7: 395].

Ушбу мактабда арабистика, африканистика, византияшунослик, мисршунослик, ҳиндшунослик, эроншунослик, семитология, японшунослик, туркология, синология каби шарқни ўрганиш соҳалари кенг йўлга қўйилди. Тил ўрганиш тарих, география ва маданият фанлари билан қўшиб олиб борилган. Ёзма манбаларни илмий таъсифлаш, каталоглаштириш, манбанинг келиб чиқишини аниқлаш, таржима қилиш ва илмий изоҳлаш шарқшунослик соҳасининг асосий вазифалари ҳисобланган. Кейинчалик қўлёзма манбаларга эпиграфик материаллар (қабр тошлари, металл идишлар ва бошқа буюмлардаги битиклар) қўшилиши натижасида шарқ эпиграфикаси ривожлана бошлади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ислом динининг Европага кириб келиши тарихини илмий тадқиқ этиш, унинг маънавий бойлиги ва қадриятларини янада теранроқ мушоҳада этишга ҳамда ислом маданиятининг Европа халқлари тамаддуни тараққиётига қўшган улкан ҳиссасини тўлароқ тасаввур қилиш ва англашга имкон яратади.

Ушбу йўналишда олиб борилган тадқиқотларни ўрганишдан кўзланган асосий мақсад, бизнинг ота боболаримиз, яъни буюк муҳаддис, муфассир, мутакаллим, мутасаввиф алломаларимизнинг бой илмий ва маънавий мероси Фарбда қандай ўрганган ва унинг жаҳон интеллектуал меросидаги мавқеи ҳамда умумжаҳон маънавий мероси ривожига ўрнини аниқлаш, тарихий тафаккур ривожига қўшган ҳиссасини англаш долзарб масаладир.

5. Vocabulaire de l'Éducation: Éducatoir et Sciences de l'Éducation. Publié sous la direction de Gaston Mialaret. – Paris, Presses Universitaires de France, 1979.

6. Абдуллоҳ Мубашшир ат-Тарозий. Олам узра тарқалган Ислом. – Т.: Тошкент ислом университети, 2002.

7. Алексеев В.М. Наука о Востоке. – М.: Наука, 1982.

8. Бабаджанов Д. Француз олимларининг диншуносликка қўшган ҳиссалари (Малакавий битирув иши). ТИУ, 2003.

9. Ислом. Энциклопедия. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2003.

10. Лаумулин М.Т. Развитие востоковедения во Франции и изучение Центральной Азии // Восток, 2003, №3.